

4

СУДОВА ІНЖЕНЕРНО ТЕХНІЧНА ЕКСПЕРТИЗА

DOI: 10.33994/kndise.2024.69.40
УДК 343.98

Олександр Павлович Борис

Кандидат технічних наук, завідувач відділу з питань безпеки життєдіяльності, пожежно-технічних та електротехнічних досліджень лабораторії інженерно-технічних видів досліджень Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

ORCID: 0000-0003-1236-7785, e-mail: boris7877@ukr.net

Методологічне та методичне забезпечення експертизи безпеки життєдіяльності

Стаття присвячена формуванню організаційно-методичних основ проведення досліджень причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності населення, які здійснюються в межах розгляду питань, поставлених на вирішення експертизи безпеки життєдіяльності та пов'язаних із визначенням впливу або наслідками воєнних дій. Визначено проблематику та сформовано інструментарій державного регулювання методологічного й методичного забезпечення експертних досліджень. Запропоновано загальні підходи адаптації нормативної бази цивільного захисту до принципів судової експертології у галузі безпеки життєдіяльності. Обґрунтовано предмет, об'єкт та основне завдання таких досліджень.

Ключові слова: воєнні дії; експертиза; життєдіяльність; захист населення; методи; методологія; особливий період; цивільний захист.

Постановка проблеми. Огляд теоретичного та практичного підґрунтя експертних проваджень, на вирішення яких ставились питання порушення умов життєдіяльності в особливий період, у першу чергу, пов'язані із реалізацією заходів цивільного захисту та захисту населення від впливу небезпечних подій, що виходить за рамки основних завдань та орієнтовного переліку вирішуваних питань експертизи безпеки життєдіяльності [1]. При цьому, досліджувані події носили ознаки або були кваліфіковані як надзвичайні ситуації військового або соціального характеру [2], що обумовлює необхідність застосування широкого спектру спеціальних знань у галузі державного управління та інженерно-технічного забезпечення, сфера дії яких також виходить за рамки експертних досліджень з безпеки життєдіяльності інженерно-технічної експертизи [1].

Зважаючи на означене, виникає необхідність наукового обґрунтування основних принципів, підходів та засад організації експертної діяльності — методологічного забезпечення судово-експертних досліджень у галузі безпеки життєдіяльності та, відповідно, визначення предмету, об'єкту та основних завдань методичного забезпечення щодо причин та наслідків порушень умов безпеки життєдіяльності населення, пов'язаних із військовою агресією російської федерації проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні розглядалось багатьма вченими та експертами, серед яких: В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, Б. Д. Леонов, О. Г. Рувін, В. Ю. Шепітько, В. П. Хомутенко, О. Ю. Костіна, М. Г. Щербаківський, Н. Ф. Водоп'ян, Р. В. Кравченко, Л. О. Будник, О. А. Ролська та ін.

Однак, не зважаючи на велику кількість наукових досліджень, залишається нормативно не впорядкованою організаційно-методична база експертних досліджень щодо причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності, зокрема питань, які стосуються обґрунтування необхідності формування наукових підходів щодо проведення судової експертизи безпеки життєдіяльності, в рамках якої здійснюються експертні дослідження, пов'язані із визначенням впливу або наслідків воєнних дій на умови життєдіяльності населення.

Мета дослідження. Напрацювання методологічних та методичних положень як основ процедури проведення експертних досліджень умов життєдіяльності населення в рамках експертизи безпеки життєдіяльності з метою забезпечення законності, правомірності та достатності доказування збройної агресії російської федерації проти України.

Викладення основного матеріалу. Конституцією України встановлено, що найвищою соціальною цінністю в Україні визнаються життя, здоров'я і безпека людини, а захист життя людини — обов'язком держави [3]. Безпека — це відсутність загрози життю, здоров'ю людини, яку держава має забезпечувати в усіх сферах суспільного життя.

Відповідно до обставин військової агресії російської федерації проти України можливо зазначити, що воєнні дії з боку військових формувань рф, носять ознаки цілеспрямованого і навмисного руйнування критичної цивільної інфраструктури населених пунктів, зокрема об'єктів енергетичної галузі, а також торговельних та виробничих підприємств, споруд медичних закладів, житлових будівель, що безпосередньо впливає на життєдіяльність населення України. При цьому, воєнні дії із застосуванням засобів ураження (зброї) з боку агресора, здійснені по відношенню до цивільного населення, призводять до тяжких наслідків — загибелі та травмування громадян.

Зважаючи на означене, в науково-дослідних установах судових експертиз Міністерства юстиції України зростає кількість експертиз безпеки життєдіяльності на вирішення яких ставляться питання, пов'язані із визначенням впливу або наслідків воєнних дій на умови життєдіяльності населення. Означене потребує розуміння практичних аспектів діяльності, заснованих на нормативно визначених принципах захисту населення і територій населених пунктів в умовах небезпечних подій, які носять ознаки або кваліфіковані як надзвичайні ситуації військового характеру. Тобто обґрунтування перебігу події, пов'язаної із порушеннями умов життєдіяльності населення, в значній мірі відноситься до галузі знань із цивільного захисту, частиною сфери діяльності якого є безпосередній захист населення, що реалізується шляхом застосування широкого спектру спеціальних інженерно-технічних заходів та відповідної нормативно-правової бази. Так, нормативні акти у сфері цивільного захисту визначають правовідносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій; реагування на них через функціонування єдиної державної системи цивільного захисту України; повноваження та обов'язки органів державної влади, органів місцевого самоврядування.

При цьому, наведені вузькоспеціалізовані напрями експертного пізнання межують із рамками необхідних спеціальних досліджень інженерно-технічних експертиз, передбачених організаційно-методичним та науково-технічним забезпеченням експертиз безпеки життєдіяльності.

Аналіз ситуації, що складається, свідчить про необхідність розроблення додаткових положень із організації діяльності та методологічного забезпечення судово-експертних досліджень у сфері безпеки життєдіяльності, пов'язаних із визначенням відповідності безпеки населення в умовах воєнного стану. Зростаюча нагальність охоплення широкого спектру знань у галузі безпеки життєдіяльності населення, яка ускладнена існуючою військовою агресією проти України, обґрунтовує актуальність наукового розгляду визначеного питання з метою забезпечення основного принципу судово-експертної діяльності: об'єктивності і повноти експертних досліджень [1, 5].

Слід зазначити, що в цій статті автором застосовано наступні терміни та їх визначення:

- методологічне забезпечення — сукупність норм загального характеру з організації та порядку здійснення експертної діяльності, які визначають основні засади, підходи, принципи, правила усталеної практики;
- методичне забезпечення — метод (методики) або їх сукупність, які застосовуються для збору достатнього обсягу даних та їх аналізу з метою отримання обґрунтованого результату експертного дослідження.

Відповідно до наведеного та з метою забезпечення незалежної, кваліфікованої і об'єктивної судової експертизи, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки у галузі безпеки життєдіяльності, доцільно розглянути загальні принципи проведення досліджень із безпеки життєдіяльності населення, які обумовлені руйнуванням інфраструктури населених пунктів внаслідок проведення воєнних дій, що ускладнює або унеможлиблює нормальні умови соціальної діяльності та потреб людей [6, 7].

Специфічними обставинами перебігу подій у визначених дослідженнях є обстріли території України, здійснені збройними силами російської федерації, які призводять до загибелі й травмування цивільного населення, виникнення пожеж, руйнування об'єктів цивільної інфраструктури міст, завдання значних матеріальних збитків, унеможливлення провадження на територіях обстрілів господарської діяльності, обмеження надання медичних послуг населенню, а отже, відповідно до класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій [2], спричиняють порушення нормальних умов життєдіяльності населення та мають ознаки надзвичайної ситуації військового характеру.

Визначення наведених наслідків події ідентифікуються відповідно до Кодексу цивільного захисту України [4], яким регулюються відносини, пов'язані із захистом населення, територій, майна від надзвичайних ситуацій, у тому числі військового характеру.

Так, законодавчим актом [4] визначено поняття: *«Надзвичайна ситуація — порушення нормальних умов життя й діяльності людей на об'єкті або території, заподіяне ... використанням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвело (може призвести) до загибелі людей, спричинити шкоду здоров'ю людей ... і порушення життєдіяльності людей»*.

Залежно від характеру небезпечної події, виокремлюють такі види надзвичайних ситуацій:

- природного характеру;
- техногенного характеру;
- соціальні;
- воєнні.

Відповідно, безпеку життєдіяльності у особливий період можна визначити як комплекс заходів державного управління, спрямованих на

виявлення потенційних небезпек, моніторинг й аналіз ризиків загроз, що призводять до виникнення небезпечних подій (надзвичайних ситуацій), характер і прояв яких негативно впливає на нормальні умови життєдіяльності населення через воєнні дії. Важливим елементом такого комплексу є захист населення та територій, об'єктів критичної інфраструктури в умовах встановленого в Україні воєнного стану. Так, під час виникнення надзвичайної ситуації воєнного характеру питання збереження життя та здоров'я цивільного населення населених пунктів набувають вагомого значення та забезпечуються через організацію та використання засобів особистої та колективної безпеки, інформування та сповіщення, евакуацію.

Загалом поняття терміну життєдіяльність можна визначити як форму організації життя і цілеспрямованої діяльності, за якої повністю або частково забезпечуються всі потреби й запити людини [8]. Таким чином, зважаючи на наведене теоретичне підґрунтя та спираючись на практичний досвід проведення експертиз із безпеки життєдіяльності, пов'язаних із порушенням умови життєдіяльності населення в особливий період, можна зазначити наступне:

- об'єктом експертних досліджень безпеки життєдіяльності в особливий період є законодавчі, нормативно-правові, соціально-економічні, інженерно-технічні та санітарно-гігієнічні норми, що регламентують нормальні (безпечні) умови життєдіяльності населення;
- предметом експертних досліджень безпеки життєдіяльності в особливий період є процес забезпечення життєдіяльності населення та захисту територій в умовах воєнних дій, а також встановлення причинних зв'язків між пошкодженнями/знищенням інфраструктури населених пунктів та порушеннями нормальних умов соціальної діяльності та життєвих потреб населення.

Слід зазначити, що забезпечення захисту населення і територій у разі виникнення надзвичайної ситуації здійснюється через комплекс підготовчих захисних заходів, що є однаковим як для мирного, так і для воєнного часу, оскільки він враховує поєднання впливу вражаючих факторів усіх видів небезпечних подій на життєзабезпечення людей, у тому числі й можливого застосування агресором сучасних засобів ураження [8].

Загалом перед судовою експертизою безпеки життєдіяльності населення в умовах особливого періоду можуть ставитись завдання, які не пов'язані із наведеним вище предметом експертизи й передбачають використання спеціальних знань за іншими судово-експертними спеціальностями, що можуть перебувати поза сферою цивільного захисту.

Аналізуючи існуюче методологічне та методичне забезпечення експертизи безпеки життєдіяльності [1, 5, 9], можна зазначити, що норми загального характеру з організації та порядку здійснення

експертних досліджень безпеки життєдіяльності в особливий період не встановлені. Більш того, основні засади, підходи, принципи, правила проведення експертної діяльності в галузі безпеки життєдіяльності обмежені розглядом питань із встановлення причин та наслідків нещасних випадків, які не пов'язані з дослідженням умов життєдіяльності населення. Методи проведення досліджень [9] не обґрунтовують та не встановлюють механізми збору даних для аналізу умов життєдіяльності населення в особливий період.

Зазначена методологічна та методична невизначеність обумовлює сумнівність юридичної сили експертних висновки, які формуються за результатами досліджень причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності населення в особливий період, що знижує можливість доказування злочинів російської федерації проти людяності.

Зважаючи на означене вище, з метою методологічного забезпечення проведення експертиз безпеки життєдіяльності при провадженні експертних досліджень життєдіяльності населення в умовах воєнних дій існуючу нормативно-правову базу галузі цивільного захисту та захисту населення доцільно адаптувати до критеріїв судової експертології. Інструментом визначеного заходу державного регулювання може бути Кодекс усталеної практики, яким буде визначено норми загального характеру з організації та порядку здійснення експертної діяльності у сфері життєдіяльності населення. Іншим практичним інструментом є технічне регулювання існуючих нормативно-правових актів в галузі судових експертиз, а саме уточнення положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень [1].

Відповідно, інструментом державного регулювання методичного забезпечення експертної діяльності можна розглядати розроблення та запровадження Методики експертних досліджень життєдіяльності населення в умовах воєнних дій.

Таким чином, можна визначити наступне: основним завданням експертизи безпеки життєдіяльності з досліджень причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності населення в особливий період є встановлення причинного зв'язку між наслідками воєнних дій та порушеннями нормальних умов соціальної діяльності та життєвих потреб населення через пошкодження та знищення інфраструктурних об'єктів населених пунктів та/або територій. При цьому, визначення рівня загрози життю/здоров'ю або загибель/травмування людей на території проведення воєнних дій не може бути предметом розгляду означених експертних досліджень.

Наукове обґрунтування процедури експертного дослідження причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності населення має за мету забезпечення стабільності, законності формування експертного висновку. При цьому відомо, що експертний висновок набуває якості через процесуально закріплену форму фіксації

доказу. Відповідно, результатом наукових досліджень організаційно-методичних основ проведення експертиз безпеки життєдіяльності, які здійснюються в межах досліджень причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності населення, має стати розробка та впровадження нормативно врегульованого процесуального механізму їх проведення, яким буде забезпечена його належність і допустимість як доказу у процесуальній справі. Таким нормативно-правовим актом може бути атестована та рекомендована до впровадження в судово-експертну практику методика проведення відповідних експертних досліджень [9].

Визначені підходи та положення експертних досліджень є основою розширення нормативної бази проведення експертиз безпеки життєдіяльності, які спрямовані на удосконалення процесу доведення доказової інформації. Інструментарієм такого процесу є запровадження заходів державного та технічного регулювання експертної діяльності через систему методологічного та методичного забезпечення судових експертиз безпеки життєдіяльності.

Висновки. Проведення експертних досліджень життєдіяльності населення в умовах воєнних дій потребує вивчення практичних аспектів діяльності, заснованих на нормативних принципах захисту населення і територій населених пунктів в особливий період, які межують із рамками необхідних спеціальних знань у галузі цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Відповідно, виникає необхідність формування та наукового обґрунтування додаткових положень щодо методологічного і методичного забезпечення судово-експертних досліджень у сфері безпеки життєдіяльності, пов'язаних із дослідженням процесів забезпечення життєдіяльності населення, а також встановлення причинних зв'язків між пошкодженням/знищенням інфраструктури населених пунктів й порушеннями нормальних умов соціальної діяльності та життєвих потреб людини.

Результатом таких наукових розробок організаційно-методичних основ проведення експертиз безпеки життєдіяльності, які здійснюються в межах досліджень причин та наслідків порушень вимог безпеки життєдіяльності населення, має стати формування узгоджених норм усталеної практики та врегулювання процесуального механізму досліджень через розробку й провадження в судово-експертну практику спеціалізованої експертної методики.

Удосконалення існуючих принципів та положень методологічного та методичного забезпечення експертиз безпеки життєдіяльності шляхом інтеграції до них адаптованих вимог нормативно-правових актів у галузі цивільного захисту та захисту населення є підґрунтям забезпечення законності, правомірності та достатності формування доказів злочинів збройної агресії російської федерації проти України.

Перелік посилань

References

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом Мін'юсту України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 28.02.2024).
 2. Класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій : затв. наказом МВС України від 06.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-18#Text> (дата звернення: 28.02.2024).
 3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 28.02.2024).
 4. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 28.02.2024).
 5. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 28.02.2024).
 6. Фашчевський М. І., Палій Т. М., Немченко М. П., Старостенко Г. Г. Територіальна організація життєдіяльності населення. Київ : Наук. думка, 1992. 136 с.
 7. Борис О. П. Безпека життєдіяльності в особливий період. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу* : мат.-ли V міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21.12.2023) / за заг. ред. Н. В. Нестор. Київ, 2023. С. 90—94.
 8. Левченко О. Г., Землянська О. В., Праховник Н. А., Зацарний В. В. Безпека життєдіяльності та цивільний захист : навч. посіб. Київ, 2019, 267 с.
- Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies (approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 No. 53/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (access date: 28.02.2024) [in Ukrainian].
- Classification signs of emergency situations», approved by the order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 08/06/2018 No. 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>. (access date: 28.02.2024) [in Ukrainian].
- Constitution of Ukraine. *Bulletin of the Verkhovna Rada*. 1996. No. 30. Article 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: 28.02.2024) [in Ukrainian].
- Code of civil defense of Ukraine dated 02.10.2012 No. 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (access date: 28.02.2024) [in Ukrainian].
- On forensic examination: Law of Ukraine dated 25.02.1994 No. 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (access date: 28.02.2024) [in Ukrainian].
- Fashchevskiy, M. I., Paliy, T. M., Nemchenko, M. P., Starostenko, H. G. (1992). Territorial organization of life of the population. Kyiv : Science. Opinion. 136 p.
- Boris, O. P. (2023). Safety of life in a special period. *Current Issues of Forensic Expertology, Criminalistics and Criminal Procedure* : Materials of the V International Scientific and Practical Conference (Kyiv, December 21, 2023) / for the total. ed. N. V. Nestor. Kyiv. Pp. 90—94 [in Ukrainian].
- Levchenko, O. H., Zemlyanska, O. V., Prakhovnik, N. A., Zatsarniy V. V. (2019). Life safety and civil protection: a study guide. Kyiv. 267 p. [in Ukrainian].

9. Реєстр методик проведення судових експертиз. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/> (дата звернення: 28.02.2024). Register of methods for conducting judicial examinations. URL: <https://rmpse.minjust.gov.ua/search/> (access date: 28.02.2024). [in Ukrainian].

Methodological and methodical provision of life safety expertise

O. Boris

The article deals with the issue of formation of organizational and methodological foundations for conducting studies of the causes and consequences of violations of the requirements of life safety of the population, which are carried out within the scope of consideration of issues raised for the decision of the examination of life safety, related to the determination of the impact or consequences of military actions. The issues have been defined and the toolkit of state regulation of methodological and methodical support of expert research has been formed, which consists in the need for the formation and scientific substantiation of additional provisions regarding the methodological and methodical support of forensic expert research in the field of life safety, related to the study of the processes of life support of the population, as well as establishment of causal links between damage/destruction of the infrastructure of settlements and violations of normal conditions of social activity and human vital needs. General approaches to adapting the regulatory framework of civil protection to the principles of forensic expertise in the field of life safety are proposed. The subject, object and main task of the research are substantiated. It was established that the result of such scientific developments of the organizational and methodological foundations of life safety examinations, which are carried out within the framework of research into the causes and consequences of violations of the requirements of life safety of the population, should be the formation of agreed norms of established practice and the regulation of the procedural mechanism of studies through the development and implementation of forensic practice of specialized expert methodology. The improvement of the existing principles and provisions of methodological and methodical provision of life safety examinations by integrating to them the adapted requirements of normative legal acts in the field of civil protection and protection of the population is the basis for ensuring the legality, legitimacy and sufficiency of the formation of evidence of crimes of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

Keywords: military actions; expertise; vital activity; population protection; methods; methodology; special period; civil protection.

- ⇒ Борис, О. П. (2024). Методологічне та методичне забезпечення експертизи безпеки життєдіяльності. *Криміналістика і судова експертиза*. Вип. 69. С. 417—425. DOI: 10.33994/kndise.2024.69.40.